

SOSYALİST ÜLKELERDE YABANCI SERMAYE

Prof. Dr. Yılmaz Altuğ

Komünizmi uygulayan Avrupa'da ki devletler Berlin duvarının yıkılmasından sonra bir bir bu gayri insani rejimden kurtulmuşlardır. Onların uyguladıkları sosyalist ekonomi kapitalizme karşı imiş gibi gösteriliyor fakat zaman zaman kapitalizmin imkânlarından yararlanıyorlardı. "Kapitalizmde gaye kardır, sosyalizmde ise toplumun refahıdır" diyorlar ama sıkıştıkları zaman kapitalizmin uyguladığını aynen tatbikten kaçınmıyorlardı. Yabancı sermaye cezbi ve kullanılması bu imkânlardan biridir. Makalem, Milli Prodüktive Kurumunun 1960'ların sonunda yaptığı Sosyalist Ülkelerde Yabancı Sermaye konulu bir sempozyuma sunduğum bir tebliğdir. Sunulan tebliğler yayınlanmadı. Bugün artık, sadece ekonomik hukuk tarihi açısından önemi kalmış makalenin değerli dostum Prof. Dr. Pertev Bilgen Armağanında yayınlanmasını uygun gördüm.

SOSYALİST MEMLEKETLERDE YABANCI SERMAYE

14-16 Eylül 1967'de Zagreb'te toplanan Dördüncü Milletlerarası İktisatçılar ve Hukukçular Konferansının konusu "Yabancı Yatırımları Düzenleyen Hukuki Sistem, Birleşik Yatırımların Hukuki ve İktisadi Veçheleri ve Yerli ve Yabancı Şirketlerin İşbirliği" idi. Bir sosyalist memleketteki bu konferansa Yugoslav ev sahiplerinden başka Romenler ve Çekoslavakyalılar katılmışlardır.

Bu konferanstan bir süre önce Yugoslav Milletlerarası Münasebetler ve Ekonomi Enstitüsü ile Amerika Birleşik Devletlerinin Columbia Üniversitesi Belgrat'da 12-14 Haziran 1967 tarihinde Yabancı Sermaye konusunda ortak bir milletlerarası seminer yapmışlardı.

15 Eylül 1966 da sert bir sosyalist rejim uygulayan Cezayir 66-284 sayılı bir Yatırım Kanunu çıkarmıştır. Bu kanun 27 Temmuz 1963 tarihli ve 63-277 sayılı Yatırım Kanununu ilga etmiştir. Yeni Kanun birinci maddesinde "milli ekonominin gelişmesinde özel sermayenin müdahalesini teşkilatlandırmak gayesiyle çıkarıldığını" bildirmektedir. İkinci madde "milli ekonominin hayati sektörlerinde yatırım tasarıları hazırlama inisiyatifi

Devlete aittir. Mamafih Devlet bu tasarıları gerçekleştirmek için özel sermayeye müracaat edebilir. Bu takdirde Devlet milli ve yabancı özel sermayenin bu gibi yatırımlara müdahale şartlarını ayrı ayrı tespit edecektir” demektedir.

25 Mart 1966 tarihli Time dergisinde çıkan şu haber oldukça ilgi çekicidir: “Japon iş adamları uzun bir süreden beri Rusya’ya kâr mukabilinde Sibiry’a’nın büyük kaynaklarını geliştirmek için bilgilerini “know-how” ve teçhizatlarını vermek arzusundadırlar. Sovyetler bazen Japonları teşvik eder gözükmüşler, bazen bundan vazgeçmişlerdir. Fakat nihayet 28 Rus ekonomisti ve teknisyeni Tokyo’ya giderek bu konuda bir anlaşma yapmak istemişlerdir. Delegasyonun ve Sovyet Ticaret Odasının Başkanı Mikhail Mesterov (Batı Sibiry’a’nın 40 milyar ton petrol, 42 milyar metreküp kereste, geniş miktarda demir cevheri, kömür ve içinde kömür bulunmayan madenler ihtiyatı vardır ki bunların hepsi işletilmeyi beklemektedir) demiştir. Mikhail Mesterov, Japonları Rusya’ya işletme metodları tavsiye etmeye ve servetlerini bölüşmeye davet etmiştir.

1966 Nisanında İtalya’da Sovyet Bakanı Aleksandr Tarazov ile Fiat şirketi Yönetim Kurulu Başkanı Vittorio Vallata arasında kararlaştırılıp 1966 Mayısında Moskova’da imzalanan anlaşma ile Fiat, Rusya’da Ukrayna’da bir otomobil fabrikası kuruyor ve kendi işçilerini de Rus işçisi yetişinceye kadar Rusya’ya götürüyordu.

1965 yılında ise Fransız Boulogne-Billancourt firması Polonya ile bir otomobil fabrikası kurmak hususunda görüşmeler yapmış fakat Fransız Sanayi Bakanı vetosunu kullandığından anlaşma yapılamamıştı. Polonya bunun üzerine İtalyan Fiat firması ile anlaştı. Fiat firması ayrıca Yugoslavya ile de anlaşmıştır. Amerikan Ford şirketine müracaat eden Rus yetkilileri yılda bir milyon binek otosu imal edecek tesisler kurmasını talep etmişlerdir. İş incelenmektedir. Ford Rusya’nın yabancısı değildir, zira 1930 yılında ilk büyük Rus kamyonları Ford şirketi tarafından imal edilmişti.

Sovyet Rusya’nın gerektiğinde yabancı sermaye ve yabancı “know-how”’ından yararlandığını gösteren diğer bir haber de şudur: “Rusya ilk defa olarak Hollanda’da kendisine petrol çıkarımında kullanabileceği madeni bir adanın inşasını istemiştir. Hollanda’nın gemi sanayi merkezi Rotterdam’da şimdiye kadar böyle adalar yapılmıştı. Hollanda’nın Rusya için yapacağı çelik ada 1967 yılının Ağustos ayında tamamlanmış olup 70 milyon liraya mal olacaktır.”

19 Temmuz 1967 tarihli gazetelerde şu haber yer almıştı: “İtalya’nın ileri gelen tekstil firmalarından birkaçının Sovyet Hükümeti ile 11.700.000 sterling değerinde birkaç kontrat imzalamaya muvaffak oldukları açıklan-

mıştır. Bu anlaşmalara göre İtalyan firmaları Sovyet Rusya'da tekstil fabrikaları kuracaklardır. Kurulacak olan fabrikalardan biri yılda 6.600 ton pamuk ipliği dokuyacaktır.

İtalyan hükümetine yakın çevreler Sovyetler Birliği ile İtalya arasındaki ticari ilişkilerin özellikle Fiat firmasının vardığı anlaşmadan sonra büyük canlılık kazandığını belirtmektedirler. Bilindiği üzere Fiat firması Rusya'da yıllık kapasitesi 600.000 ünite olacak bir otomobil fabrikası kurmaktadır.

Tekstil firmalarının vardıkları anlaşmalar ise Fiat'ın akdettiği anlaşmadan sonra ikinci derecede en önemli anlaşmaları meydana getirmektedir.

Rusya'nın Japonya ile de bir otomobil fabrikası kurmak hususunda müzakerelere girdiği bilinmektedir. Japonya'nın ileri gelen imalatçılarından Toyota firması gerekli tetkikleri yapıp bir rapor hazırlamış ve Sovyet hükümetine takdim etmiştir. Yeni fabrikanın yıllık kapasitesi 500.000 küçük tip otomobil olacaktır. Sovyet Rusya'da binek otomobillerin imalatına karşı bu ilgi Kosigin Yönetiminde başlamıştır. Bilindiği gibi Kruşev "otomobil sahibi olmak arzusu vatandaşları komünizmi inşa ve sosyal çalışma yolundan şaşırır" kanısında idi. Kruşev'e göre "memleket çok zengin olduğu zaman bile özel binek otosu olmayacak, kullanmak isteyenler bunları Devletten ödünç alabileceklerdir." Kosigin'i bu fikirlerden vazgeçirten olay Le Monde gazetesine göre fabrika ve Sovkho müdürlerinin otomobil yerine kamyonları kullanmaları olmuştur.

Yukarıda zikrettiğimiz olaylar son birkaç yıl içinde sosyalist ülkelerin sosyalist olmayan ülkelere ve özel sektörden yatırımlar kabul ettiklerini göstermektedir.

Sosyalist ülkelere bahsederken şüphesiz Sovyet Rusya'daki bu yöndeki gelişmeleri incelemek çok ilginç olurdu. Fakat henüz bu konuda dış dünyaya aksetmiş hemen hiçbir yayın yok, biz bu konuda Yugoslavya, Çekoslovakya, Cezayir'i ele almakla yetineceğiz.

1965'de Yugoslavya'da yapılan genel ekonomik reformlarda iç piyasanın dış piyasalarda irtibatı ve dış ticaretin hızla geliştirilmesi, bütün ithalatın tedricen liberalleştirilmesi, üretimin artırılması, ihracatın çoğaltılması hedefleri teşkil ediyordu. Bunun için Yugoslav ürünlerinin dış pazarlarda rekabete girişebilmesi ve milli ekonomide de arz ve talebe daha fazla yer vermek gerekiyordu. İhracat ve ithalatın artırılması için de yerli firmalarla yabancı sermaye yatırımları yollarıyla ilişkileri, çeşitli şekillerde işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları yollarıyla ilişkileri arttırmak gerektiği düşünüldü. Yugoslavlara göre yabancılar şu saiklerle yatırım yaparlar: Yatırım saikleri arasında azami kar şüphesiz çok önemlidir. Fakat malları imal,

ucuz işçilik, fabrikaları tam kullanma, genel güvenlik gibi hususlar da önemlidir. Yugoslavlar ise yabancı özel yatırımcıları daha modern bir teknoloji, daha iyi üretim metodları, iş organizasyon ve işletme metodları elde etmek, öğrenmek için istediklerini açıklamaktadırlar. Ayrıca sanayi mamulleri yabancılarla işbirliği halinde milletlerarası pazarlara sokulabilecektir. Yugoslavlara göre Yugoslavya'nın coğrafi vaziyeti ve bilhassa Doğu Avrupa ve az gelişmiş ülkelerin pazarları ile ilişkileri kapitalistler için cazibeli gelmektedir. Ayrıca yabancılar işçi bolluğu, tabii kaynaklar ve turist sanayiinin geleceği bakımından da Yugoslavya'yı seçmektedirler. Yugoslavlara göre Yugoslavların bu yatırımları kabulde şu menfaatleri vardır:

1- Bütün üretim kapasitesinin hızlı bir tempoda artırılması gereklidir. Bu da çeşitli üretim faktörlerinin kullanılmasının yoğunlaştırılması ile mümkündür. Daha üstün bir teşkilat, teknoloji ve müessiriyeti getirdiği takdirde yabancı sermaye bu faktörlerden, amillerden biri olabilir.

2- Yabancı sermaye ile Yugoslav firmalarının teşebbüslerinin bağlantı kurmaları mal ve hizmetler mübadelesinde bir artmaya sebep olacak ve ödemeler dengesinde olumlu etkide bulunacaktır. İhracatın fazla olması ümit edilmektedir.

3- Bu yolla Yugoslav ekonomisi kapitalist veya sosyalist memleketlerle milletlerarası çapta entegrasyona girecektir. Yugoslav sanayinin daha geniş bölgesel teşkilatlara girmesi ona daha geniş pazarlar açacaktır.

4- Yugoslav ve yabancı ortakların işbirliği, Yugoslavya'da personel eğitimi ve yetiştirilmesine hız verecektir.

5- Yugoslavya bir ilave finansman kaynağından faydalanacaktır.

Yugoslavya'daki sosyalist sosyal ilişkiler, üretim araçları üzerindeki sosyal mülkiyet ve bilhassa kendi kendini sevk ve idare (self management) sistemleri sebebiyle Yugoslav firmaları ile yabancıların haklarını tehlikeye atmayacak yeni hukuki hükümler vazedilmiştir. Bunlar 12 Temmuz 1967 tarihli kanunla yayınlanmış bulunmaktadır.

Yugoslavya'da yabancıların yatırım yapmak için mutlaka bir Yugoslav teşkilatı ile işbirliği yapması gereklidir. Yabancı hakiki veya hükmi şahıs olabilir. Yabancı'nın Yugoslav teşkilatı veya firması ile kurduğu yeni bir ortaklık veya hükmi şahsiyet olmadığı gibi birleştirilen vasıtalar üzerinde de ortak mülkiyet mevcut değildir. Başka deyişle her iki ortak hüviyetini muhafaza ederek sözleşmeye taraf olmuşlardır.

Üretim araçları üzerinde şahsi mülkiyet Yugoslavya'da mevcut olmadığından yatırım sözleşmesi yapan yabancı da **ipso facto** Yugoslav sistemini

kabul etmiş olacağından acaba yatırdığı üretim araçları üzerindeki mülkiyeti ne olacaktır? 12 Temmuz 1967 tarihli kanun buna doğrudan cevap vermektedir. Yugoslav hukukçuları arasında bu tartışmalı bir noktadır. Çoğunluk yabancıların mülkiyet hakkını muhafaza edemeyeceği fikrindedir.

1967 kanunundan önce Yugoslav ekonomik teşkilatları yabancılarla sadece kredi ilişkilerine girmekte idiler. Eğer yabancı bir teşebbüs Yugoslavya'da bir yerli teşkilatın üretiminin geliştirilmesini istiyorsa bu yerli teşkilata bir ödünç verebilir veya kredi ile ona malzeme ve teçhizat sağlardı. Bu suretle de birleşik bir faaliyet olmadığından zarar ve kârlara ortak olmak bahis konusu olmazdı. 1967 Kanunu ise 67.maddesiyle bu şekilde birleşik çalışmalara imkan vermektedir. Yabancı yatırımcı ile Yugoslav teşebbüsünün mutlaka yazılı bir sözleşme yapmaları ve bunun yerli teşkilatın işçi konseyi tarafından tasdik edilmesi gereklidir. (12 temmuz 1967 tarihli kanunun 63.maddesinin 3. ve 4. paragrafları) Ayrıca yetkili makam (Federal Ekonomi Bakanlığı) nın bir kararı ile sözleşmenin bu tip sözleşmeler için tutulan bir özel deftere kaydedilip tescil edilmesi lazımdır. Sözleşme hukuken tescil tarihinde yürürlüğe girer. Yetkili makam olan Federal Ekonomi Bakanlığı tescil kararı vermeden sözleşmeyi şu bakımlardan kontrol eder: ekonomiye faydası, memleket güvenlik ve savunması. Bunlara uygun görmediği sözleşmeyi tescil etmez. 12 Temmuz 1967 tarihli kanunun 64üncü maddesinin 2.nci paragrafı bu halleri biraz daha geniş olarak zikretmiştir: "Eğer sözleşme üretimi, prodüktiviteyi ve ihracatı artırmayı, modern tekniklerin, teknolojinin, üretimin teşkilatlanmasının yerli teşkilatta ithal veya yerli ekonomik teşkilatta bilimsel araştırma hizmetine yaramıyorsa, (buna Yugoslav **ekonomisinin geliştirilmesi** ilkesi adına vermektedirler), eğer sözleşmede öngörülen işbirliği şartları milletlerarası ekonomik ilişkilerde bu gibi işbirliğinde uygulanan mutad şartlara uymuyorsa, (buna da Yugoslav hukukçuları mutad ekonomik şartlara uygun olarak işbirliği ilkesi adına vermektedirler) eğer sözleşme ile yerli teşkilatla yabancı taraf arasında doğan ilişkiler Yugoslav ekonomisinin veya yerli teşkilâtın bağımsızlığını haleldar edecekse (buna Yugoslav ekonomisinin ve yerli ekonomik teşkilâtın **eşitlik ilkesi** adı verilmektedir) eğer yabancı tarafın malî olmayan şekillerde (patenler, lisanslar, teknoloji v.s.) iştiraki gerçekçi **olmayan bir şekilde değerlendirilmişse** (yabancı taraf tarafından yapılan yatırımın gerçek değerlendirilmesi ilkesi)

Federal Ekonomi Bakanlığının sözleşmeyi tescili reddeden kararı Federal Bakanlar Kurulu nezdinde temyiz edilebilir.

Yugoslavyada yabancılarla işbirliği üretim ve teknik ve bilimsel araştırma alanlarında yapılmakta bankacılık, sigorta, iç nakliyat, ticaret, beledi hizmetler ve diğer sosyal servisler prensip olarak yabancılara kapalı bulun-

maktadır. Mamafih istisnai hallerde Yugoslav Bakalar Kurulunun kararı ile bu alanlarda dahi ekonominin belli bir dalının çabuk gelişmesini sağlayacaksa müsaade edilir. (12 Temmuz 1967 tarihli Kanunun 64. ncü maddesinin 1. paragrafı)

Yönetim, sevk ve idare ortaklar arasında düzenlenecektir. Bununla beraber Yugoslav sosyal sistemi ve bazı müessevi şartlara saygı gösterilecektir. Burada yabancı sermaye yatırılan müessesenin bir Yugoslav firması olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu bir karma veya birleşmiş teşebbüs değildir. Genel müdür daima bir Yugoslav vatandaşıdır, kendi kendini sevk ve idare heyetleri de görevlerini yerine getirecek ve işçilerin hakları aynen muhafaza edilecektir. Mamafih bu yabancı yatırımcının yönetim üzerinde hiç bir etkisi olmayacak değildir. Sevk ve idarede iş bakımından izlenecek politika, kontrol ve idare önemlidir. Yugoslavlar ilk iki hususun mutlaka işçi konseyleri ve idare heyetince tespiti gerektiğini ileri sürmektedirler. Yabancı yatırımcılar çoğunlukla direktörün karar vermedeki bağımsızlığını sormaktadırlar. Teşebbüslerin işleme ameliyesinin müessiriyetinin kalifiye olmayan heyetlerin kalifiye sevk ve idarecilerinin işini bozmasından çok endişe etmektedirler. Bu konu henüz çözümlenememiştir. Mamafih tatbikatta yabancı uzmanlara geçici olarak yeni fabrikaları yönetmek yetkisi verildiği görülmektedir. İşçileri işe alma ve işe son verme yabancıların yetkisine dahil değildir. Bununla beraber bir yabancı yatırımcı sözleşme ile yüksek ihtisas sahibi Yugoslav ve yabancı personele verilecek ücretleri kararlaştırabilir.

Bir aralık Yugoslavyada yabancı sermayenin aşağı ve yukarı hadlerinin kanunla tespiti düşünülmüştü. Şimdi aşağı had mevcut değildir. Yerli firmaya ve dolayısıyla Yugoslav ekonomisine bazı avantajlar getirmesi şartıyla asgarî mali ve diğer vasıtalarla yatırım kabul edilmektedir.

Kârların taksimine gelince bu taraflar arasında serbestçe kararlaştırılır. Bu konuda Yugoslav hukukunda hüküm yoktur. Kârlar

- a) Transfer edilebilir,
- b) Aynı teşebbüse yatırılabilir,
- c) Yugoslavyadaki diğer firmalara yatırılabilir,
- d) Bir Yugoslav Bankasına konabilir.
- e) Diğer meşru şekillerde Yugoslavyada tüketilebilir.

a) Transfer bahsinde sorun bütün kârların transfer edilip edilemeyeceğidir. 12 temmuz 1967 tarihli Kanunun 67. maddesinde yatırımcıların kârların %20 sini bir yerli teşebbüse tekrar yatırmak veya bir Yugoslav Bankasına

depo etmek şartıyla arta kalanının transfer edilebileceğini bildirmektedir. Bu % 20 ertesi sene transfer edilebilmektedir. Bu konuda bir Yugoslav firması ile yabancı yatırımcının dış memleketlerde ortak dövizli yabancı dövizli yabancı yatırımcının kârı karşılığı kullanmayı meneden bir hüküm Yugoslav hukukunda mevcut değildir.

b) Yabancı yatırımcı kârını aynı teşebbüse yatırdığı zaman dikkat edilecek husus yabancı yatırımcının hissesinin %49 u aşmamasıdır. Bu Yugoslav hukukunun âmir hükmüdür. Mamafih Federal Ekonomi Bakanlığı istisna kabul edilebilir. Yabancı yatırımcı aynı şarta sadık kalarak kârını başka bir Yugoslav bankasına yatırabilir veya onu kanuna uygun bir şekilde sarf edebilir.

Yabancı yatırımcı ile Yugoslav teşebbüsü amortisman süresini kendi aralarında tespit ederler, bu hususta Yugoslav hukukunda bir pozitif kaide yoktur. Vergilendirmeye gelince yabancı yatırımcı sadece kârlarından %35 vergiye tabidir. Yugoslavlar bu nispetin düşük olduğunu ve Yugoslavyaya yabancı sermaye girmesinde önemli bir âmil olduğu kanısındadırlar.

Yeniden yatırım vergi imtiyazları ile teşvik edilmektedir. Yeniden yatırılan miktar yatırım süresi dikkate alınarak ve onunla nisbetli olarak daha az vergiye tabi olacaktır. Bu suretle vergi imtiyazları Yugoslavlarca yabancı ortakları cezbetmek için dolaylı bir etki olarak düşünülmektedir.

Yugoslavyada çalışan yabancı uzmanların ve kalifiye işçilerin ücretlerini müterakki gelir vergisi nisbetleri uygulanmamaktadır. Bu da Yugoslavlarca yabancı uzmanların gelişini teşvik eden bir husustur. Yabancı yatırımcı ile işbirliği yapan Yugoslav firması İpso Facto Yugoslav firmalarının haiz olmadığı vergi ve gümrük muafiyetlerini veya daha fazla müsait şartlarla talep edemez. Daha müsait şartlar ancak başka firmalara verildiği takdirde tanınabilir, fakat yabancı yatırımcı ile çalışmak böyle bir isteme sebep olamaz.

Yabancılar Yugoslavyada bilhassa şu konuları öğrenmek istemektedirler:

- a) Yugoslav firmalarının bağımsızlığı,
- b) Gelir dağılım sistemi,
- c) Serbest piyasa ilişkileri ve fiyat koyma,
- d) Plân ve idarecilerle ilişkiler.

a) Yugoslav firmaları yatırım politikalarında serbesttirler. Yatırım vasıtalarının miktarlarını kendileri tayin ederler, bu ya kendini finanse etmek

veya kredi kullanma yolları ile olur. Her Yugoslav firması mamûllerinin seçiminde de serbesttir. Hiçbir makamın müsaadesi olmadan bir mamul ikame edebilir. İç ve dış piyasada satılacak ürünlerin kalitesini kendi başına tespit eder. Her firma kendi plân ve programını Genel Plânı göz önüne alarak hazırlar. Firma teşkilatı ile ilgili hususlarda da bağımsızdır. Diğer firmalarla birleşebilir veya ayrılabilir. Piyasada her firma alıcı ve satıcısını kendi seçer. Hizmet ve malların İdarece dağıtım usulü epeydir Yugoslavyada terkedilmiştir. İhracat hemen tamamen serbesttir., hiçbir tahdit yok gibidir. İthalâtta prensip olarak serbesttir fakat Ödemeler Dengesi sebebiyle bazı tahditler vardır.

İş piyasası da serbesttir. Her Yugoslav istediği işi veya mesleği seçer.

b) Gelir dağıtımı: İşletmenin kârının bir kısmının resûlmale kaydedilmesinden sonra geriye kalan miktarın yani gayrisafi şahsi gelirin (gros personal income) yüzde 10 ilâ 12 si Federal Bütçeye vergi olarak verilir. Ayrıca gayrisafi şahsi gelirin yüzde 20 sini aşmamak üzere sosyal sigorta ödenir. Geri kalan üyeler arasında dağıtılır. Bu dağıtım her firmadaki her mevkiin daha önce tespit edilmiş ücret tarifesine göre yapılır. Yugoslavyada bir işte çalışan herkes iki sebepten ücrete hak kesbeder: İşinde bir işçi olarak ve kendi kendini yönetici (self manager) olarak. Mevkiler şahsi gelirlerin bir kısmı için esas teşkil ederken firmanın, fabrikanın, teşebbüsün başarısı şahsi gelirlerin diğer kısmı için esas teşkil eder. Ekonomik reformlardan beri her firma elde ettiği gelirin aşağı yukarı %70 ini dağıtmaktadır.

Fiyat tesbiti: Yugoslavyada diğer sosyalist memleketlerden farklı olarak yukardan tespit edilmez.(Belgrad yatırımlar Enstitüsü Bilimsel Müşaviri Dr. Predrag Mihaloviç'in sözüdür bu.) Fiyat piyasa şartlarına göre firma tarafından tespit edilir.

Enflasyon tehlikesi olduğu zaman İdâri Makamlar ve Millî Banka bazı tedbirlerle fiyat alanına müdahale ederler. Meselâ piyasa taleplerini azaltmak ve fiyat yükselmelerini önlemek için deflasyonist bir politika izlenebilir. Kredi politikası ile Millî Banka Yugoslav piyasasında arz ve talebi tanzim etmektedir. Bazı hallerde Devlet fiyatları dondurabilir. Ekonomik reformlar sırasında 1965 de bu yapılmıştır.

d) Yugoslavyada Plân ve Devlet idarecileri ile ilişkiler kendilerinin de belirttikleri üzere diğer sosyalist memleketlerdeki bu şekil ilişkilerden farklıdır. Yugoslav teşebbüslerinin muhtariyeti mevcuttur ve piyasa kanunlarına uyarlar. Genel Plân, miktarlar, kantite üzerinde durmayıp fabrika modernleştirilmesi, ekonominin yabancı memleketlere doğru açılması ve diğer şekillerde kalite üzerinde durmaktadır.

Yugoslavyada yabancıların yatırımlarla iştirak ettikleri teşebbüslerin millileştirme ve istimlâk edilmeyecekleri hususunda bir prensip vardır, fakat çok istisnai hallerde bu şekilde bir müdahale yapıldığında yabancıların mallarının veya sermayelerinin tam bedelinin verileceğine dair garanti mevcuttur. Diğer bir garanti de yeni kanunların müktesep haklara dokunmayacağı hususudur. Yabancı bir yatırımcı sadece kârı üzerinden federal vergi verir, mahalli heyetler vergi tahmil edemezler.

Bir kısım Yugoslav yazarlar ve hukukçular Yugoslav teşebbüslerinin yabancı sermayeden daha çok teknik yardıma ihtiyacı olduklarına, bunun için de yabancıların üretim ve pazarlamaya katılmalarını sınırlamaya müte-mayildirler. Yabancı sermaye sözleşmeleri şu sınıflara ayrılabilir: Sanayide işbirliği, teknik hizmetler, servis ve tamir müesseseleri, satışlara başlatmak üzere yapılan yatırımlar, marka ve patentlerin kullanılmasına müsaade, otel yapımı ve diğer inşaat. Ortak fabrikaların inşasında yabancı yatırımı teknoloji, teçhizat sermaye ve uzmanları yerli ortak ise binaları, ham maddeleri ve işçileri koymaktadır.

1960-1970 Yugoslav Sosyal Gelişme Planı ve diğer ilgili nizamlar ekonomik teşkilâtların ve bankaların yabancı ekonomik teşkilâtlarla doğrudan doğruya temaslar, iş ilişkileri kurması esasına dayanmaktadır. Federasyonun yabancı yatırımlarında rol oynaması istenmemektedir. (Vladimir Pejovski, Yugoslav Investment Policy 1966-1970, Belgrad, 1967 s.14)

Yabancı Yatırımlar, yabancı kredileri ve dış ticaret ile ilgili pek çok kanun yayınlanmıştır. Bunlar önemlerine göre şöyle sıralanabilir: 17 nisan 1965 tarihli ve 17 sayılı Yugoslav Resmî Gazetesinde yayınlanan Teşebbüsler Temel Kanunu, (127) maddesi vardır. Bu kanun 1967 de Yugoslavya Resmî Gazetesinin 31 sayılı nüshasında yayınlanan bir kanunla değiştirilmiş ve tamamlanmıştır. Yugoslav Resmî Gazetesinin 1960 yılının 28 sayılı, 1961 yılının 16 sayılı, 1963 yılının 13 sayılı, 1965 yılının 10 sayılı ve nihayet 1967 yılının 31 sayılı nüshalarında ilk şekli ve tadilleri yayınlanan Birleşik Ekonomi Odaları ve Ekonomide İşbirliği hakkındaki Temel Kanun, 1961 yılının 17 sayılı Yugoslav Resmî Gazetesinde yayınlanan ve tadilleri 1962 yılının 30 ve 52 sayılı, 1965 yılının 14 ve 56 sayılı, 1966 yılının 29 sayılı ve nihayet 1967 yılının 1, 7 ve 31 sayılı nüshalarında yayınlanan Ekonomik Teşkilatların Emvaline dair kanun, 1961 yılının 8 sayılı, 1963 yılının 13 sayılı, 1965 yılının 5, 15 ve 35 sayılı ve 1966 yılının 4 sayılı nihayet 1967 yılının 31 sayılı Resmî gazetelerinde yayınlanan Ekonomideki fonlar üzerine faiz ödemeleri tesisine dair kanun, 4 Kasım 1966 tarih ve 43 sayılı Yugoslav Resmî Gazetesinde yayınlanmış olan İstihdam İlişkileri hakkındaki Temel kanun, 1964 yılının 32 sayılı, 1966 yılının 52 sayılı 1967 yılının 15 ve 31 sayılı kanunlarla ilk şekli ve tādilleri yayınlanmış olan

Vatandaşların Katkıları ve Vergileri Temel Kanunu, 1967 yılının 31 sayılı Resmî Gazetesinde yayınlanan Müşterek Ameliyeler için yerli bir ekonomik teşkilâtta vasıta yatıran yabancı kişilerin kârlarından alınacak vergiler hakkındaki kanun, 1962 yılının 27 sayılı Yugoslav Resmî gazetesinde yayınlanmış sonra 1965 yılının 14 ve 1966 yılının 28 sayılı Resmî Gazetelerinde tadil edilmiş olan Yabancı Memleketler eşya ve hizmetler ticareti hakkında kanun, 1966 yılının 29 sayılı resmî gazetesinde yayınlanmış olan yabancı taraflarla kredi ameliyeleri hakkında kanun yine aynı tarihli ve sayılı resmi gazetede yayınlanan Yabancı Döviz ameliyeleri hakkında kanun.

Bu kanunları uzunca saymamızın nedeni iki şeyi göstermek içindir. Biri, bu kanunların hemen hepsi 1960 dan sonra yayınlanmıştır. O tarihte yabancılarla sosyalist olmayan ülkeler kredi ilişkileri kurulmaya başlanmıştı ve ikincisi ise 1965 ekonomik reformlarından sonra yeni beliren ihtiyaçlar dolayısıyla kanunlar sık sık tâdil edildiği gibi yeni de bir çok kanun yayınlanmıştır. Şunu bilhassa belirtmek gerekir ki Yugoslavya yabancı özel sermaye ile işbirliği yapmak kararını almadan önce Aleksandar Grliçkov'un Federal Parlamentosunda söylediği gibi Federal Parlamento ve ona bağlı heyetler, Federal Hükümet, İdare dairelerinde, ekonomi cidaları, politik ve sosyal diğer teşkilâtlar, Üniversitelerin Enstitüleri ve fakülteleri Hukuk Konseyi, Ekonomik Konsey gibi heyetler bu konuyu enine boyuna tam birbuçuk yıl incelemişlerdi.

Çekoslovakya'daki yabancı sermaye yatırımlarına gelince Prag'daki Charles Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden Dr. Zdenek Kuçara'ya göre bugünkü Çekoslovak mevzuatında yabancı teşebbüslerle işbirliğine veya yabancı yatırımlara ait sarıh bir hüküm yoktur. 1960 tarihli Çekoslovakya anayasasının 9. maddesi özel ekonomiye sadece sosyalist ekonomi içinde bu ekonomi şahsi çalışmaya dayandığı zaman fakat diğer kimselerin sömürülmesi yasaklanarak müsaade etmektedir. Bununla birlikte yabancı sermaye ile müteakabiliyet, karşılıklı menfaat esasına göre işbirliği yapılması için çok imkanlar vardır. Sosyalist olmayan ülkelerde Çekoslovakya teşekkülleri karma teşekküller kurmuşlardır, fakat bunlar daha ziyade ticârî alanlarda çalışırlar. Bununla beraber üretim alanlarında da işbirliği ve ihtisaslaşma anlaşmaları da yapılmaktadır. Meselâ böyle bir anlaşma bir Çekoslovak ve bir Avusturya firması arasında mevcuttur ve üretim kısmen Çekoslovakya'da kısmen de Avusturya'da yapılmaktadır. Bu iki şirket ürünlerinin üçüncü memleketlere ihracı, tecrübeleri ve "know-how" larının mübadelesi, patentlerinin kullanılması vs mevcuttur. Bu gibi anlaşmalar 1958/64 sayılı kanunla değiştirilen 1953/107 sayılı kanuna göre yetkili makam tarafından tasdik edilmektedir.

Yabancı teşebbüslerle Çekoslovaklar arasındaki bu işbirliğinin şekli de

patentler, icatlar, fabrika isimleri ve markaları kapsayan lisans, know-how, bilimsel ve teknik yardım anlaşmalarıdır. Bunlar senelerdir kullanılmaktadır.

Krediler yolu ile yabancılarla işbirliği yapma Rus işgalinden önce Çekoslovakya'da tartışılmakta idi. Çekoslovakya sosyalist olmıyan memleketlerdeki kişilere krediler veriyor ve yabancıların kârına ortak oluyordu. Çekoslovak işletmeleri sadece malların teslimi ile ilgili ticarî krediler vermektedirler. Çekoslovaklar gerekli teçhizatı muayyen veya kiralanan teçhizatın kullanılması derecesinde değişen ödemeler karşılığında kiralamak yolunu da tartışmaktadırlar.

Teçhizat ve para yatırımı karşılığında işbirliği yapan teşebbüsün kârından hisse almak Çekoslovak hukukuna aykırı bulunmaktadır.

Cezayirde ise Devlet yerli veya yabancı özel sermayenin tek başına çalışmasına müsaade etmemekte ancak karma teşebbüslerin kurulmasına müsaade etmektedir. Yugoslavyada yabancı yatırımcının bir karma teşebbüs kuramayacağı başka bir deyişle bir anonim, limited, kollektif, komandit gibi Avrupa hukukunca bilinen şirket şekli kullanılamayacağı belirtildiği halde Cezayir Yatırım Kanunu 'karma teşebbüs'ten bahsetmektedir. İşte Devlet yabancı veya yerli özel sermaye ile karma teşebbüslerle işbirliği yaptığında bu teşebbüslerin statülerinin kararname ile tasdik edilmeleri ve ayrıca da şu şartları ihtiva etmeleri mecburidir:

a) Devletin kendisine ait olmıyan iştirak ve hisselerin tamamını veya bir kısmını satın alma opsiyonu ve bu opsiyonu kullanabileceği şartlar,

b) Devletin kendi malı olmıyan iştirak ve hisselerin satış, transfer veya ferağı halinde şüfa hakkını kullanma opsiyonu,

Yatırım müsaadesi alan yabancı gerçek kişiler veya yabancı şirketler memleketin üretim kapasitesini arttıran sınaî ve turistik teşebbüsler kurar veya mevcutları geliştirirlerse bazı teminat, garanti ve avantajlardan istifade ederler. Cezayir Kanununun 8. maddesine göre Kamu yararı bu kanunun hükümlerinden istifade eden teşebbüslerin devlet tarafından el konulmasını iktiza ettiriyorsa böyle bir tedbir ancak teşrii mahiyette bir metinle beyan ve ifade edilir. Bu halde Devlet tarafından el konulan bir patrimonuan unsurlarının net değerine tekabül eden bir tazminatın ödenmesi gerekecektir. Net değer hususunda anlaşmazlık halinde bilirkişiye başvurulacaktır.

Tazminata şunlar ilâve olunacaktır:

1- Başlangıç masraflarının amorti edilmemiş miktar veya sözü geçen tazminatın hesaplanmasında kaale alınmamış, gerçek masraflar,

2- Sözü geçen tazminata iki yıl süre için işletilen kanunî faiz,

Bu tazminatın dışarı transfer edilebilir, bunun için de ilgilinin yabancı olması ve yatırımın Cezayirde getirdiği fonlarla gerçekleşmesi lâzımdır. Genel garantiler arasında yabancı teşebbüslerin müsaadeyi veren Devlet Sözleşmesi dairesinde yabancı uzman ve yabancı işçiyi Cezayirde çalıştı-
rabilecekleri yer almaktadır. Bunlara ve ailelerine hareket ve ikamet serbes-
tisi tanınır. (M. 9).

Genel garantiler arasında yabancı veya yabancı kontrollü teşebbüslere kanun önünde bilhassa mali bakımdan eşitlikler yer almaktadır.

Devlet sözleşmesinde patentlerin ve teknik yardım karşılıklarının transferi de yer almalıdır.

Yugoslavyada Devletin yabancı yatırımcıların bulunması ve onlarla ilk te-
masları ve sözleşmeyi yapmayı tamamen ekonomik teşkilâtlara bıraktığını
kendisinin sadece bir nezaret ve tasdik rolü olduğunu görmüştük. Cezayirde
ise yabancı doğrudan doğruya Devlete müracaat etmektedir. Devlet sözleş-
mesi (Charte) için müracaatlar Maliye ve Plânlama Bakanlığının bir karar-
namesiyle tespit edilecek şekilde yapılacaktır. Eğer mali avantajlar istenmi-
yorsa veya bütün yatırım miktarı 500.000 cezayir frangını geçmiyorsa (bir
cezayir frangı 20 amerikan centi değerindedir) yatırımın yapılacağı vilâyet
valiliğine diğer hallerde Millî Yatırım Komisyonu Sekreterliğine yapılır.
Memnuniyet verici bir mali plânı ve yeterli sermayesi bulunan, memleket
işçilerini yerleştirmek için özel bir eğitimi öngören ve mahalleri ve faaliyet
sektörleri itibariyle kamu makamlarınca tespit edilmiş plân ve programlara
uygun olarak memleketin ekonomik gelişmesine hizmet edecek teşebbüsle-
rin kurulmasına veya genişletilmesine müsaade edilir. (M.21).

Yabancı yatırımlar için ayrıca şu kıstaslara bakılır:

- 1- İhracat için yabancı pazarlar açılması,
- 2- Teşebbüs tarafından Cezayirde meydana getirilen ilâve değerın öne-
mi,
- 3- Yerli ham maddeleri kullanma şümülü,
- 4- Tasarlanan proje için yapılan yatırım miktarı,

Müracaat yapılan vilâyetin valisi Maliye ve Plânlama Bakanlığı ve ilgili
diğer teknik bakanlığın tasvibi ile karar verir.

Eğer müracaatçı müracaatını takip eden 40 gün içinde taahhütlü mek-
tupla valinin kararından haberdar edilmemişse veya vali ne itiraz etmiş ne
de başka türlü cevap vermemiş ise ilgili taraf müracaatını Millî Yatırım

Komisyonu Sekreterliği nezdinde yenileyebilir. Eğer Sekreterlik bu talebin yollanmasını takip eden 40 gün içinde hiçbir itirazda bulunmamış veya ilâve bilgi talep etmemişse yatırım müracaatı kabul edilmiş addolunur. (M.22).

Kanaatimizce bu madde Cezayirin âcil özel yabancı veya yerli sermaye ihtiyacını çok açık olarak ortaya koymaktadır. Diğer taraftan yeni kurulan bu Devlet bu madde ile bürokrasi işlerinin pek iyi işlemediğini de kabul etmiş görünmektedir.

Mali veya özel avantajlar talep edilmediği halde Millî Yatırım Komisyonu Sekreterliği Maliye ve Plânlama Bakanlığı ile ilgili teknik Bakanlığın tasvibiyle varılan kararı müracaatçıya bildirir. (M.23).

Devlet sözleşmesi sarih olmalıdır. Müracaat kabul edildiği takdirde müracaatçının Devlet sözleşmesini nihai olarak kabul için 60 günü vardır. Bu kabulden sonra müracaatçı öngörülen süre içinde kabul edilen yatırım programını ve bununla ilgili vecibelerini ifa etmeye mecburdur.

Eğer müracaatta mali veya özel avantajlar talep edilmişse karar, Millî Yatırım Komisyonu ile istişareden sonra Maliye ve Plânlama Bakanlığı ve ilgili teknik bakanlıkça müştereken alınır. Millî Yatırım Komisyonu Sekreterliği kararı müracaatçıya tebliğ eder. Karar müsbet ise müracaatçının Devlet sözleşmesini nihai olarak kabulü için 90 günü vardır. Bu kabulden sonra Maliye ve Plânlama Bakanlığı ilgili teknik bakanlıkla müştereken yatırımları tanzim eden şartları ve kontrol tedbirlerini tarif eden bir kararname yayınlanacaktır. Bu kararnameden parçalar Demokratik Cezayir Halk Cumhuriyetinin Resmi Gazetesinde yayınlanacaktır. Müracaatçı öngörülen süre içinde kabul edilen yatırım programını ve bununla ilgili vecibelerini yerine getirecektir.

Eğer mevcut bir teşebbüsün genişletilmesi için müsaade edilmişse genel ve özel garantiler ya teşebbüsün tamamına veya sadece müsaade edilen yeni kısma verilebilir.

Cezayir Kanununda öngörülen mali avantajlar şunlardır:

1- Eğer gayrimenkuller kabul edilmiş faaliyete ait olacaksa Cezayir Tapu Kanununun 447. maddesine göre devir ve ferağ vergisinden tamamen veya kısmen muafiyet tanınır. Bu tanımada teşebbüslerin kurulacakları yer önemli bir faktördür,

2- Gayrimenkul vergilerinden 10 yıl için tam, kısmî veya dereceli muafiyet tanınır. Burada da teşebbüsün kurulduğu mahal önemli rol oynar.

3- Şirkete sermaye olarak konacak malların satın alma vergisinde (taxe unique globale a la production) bir indirim veya bu mal Cezayirde satın alınıyorsa bir tenzilât icra edilir.

4- Sanayi alanında amortisman zamanlarında, gümrükler, vergilerde ödemelerde ertelemeler yapılır.

5- Sinaî ve ticarî alanlarındaki kârlara konulan vergiler bu kârlar yatırılan sermayenin yüzde yirmisini aşmamak şartıyla 5 yıl vergiden muaf tutulur. Bu muafiyetlerin tanınması ancak teşebbüslerin ilk işletme şartlarının onların derhal mali yüklerle tahammüle müsaade etmemesi halinde mümkündür. Ayrıca şu kıstaslar göz önüne alınır:

— Yatırım miktarı ile yaratılan daimi iş sayısı arasındaki orantı. Burada ilgili faaliyet alanında kullanılan teknikler de dikkate alınır.

— Yatırımın doğrudan doğruya olmıyan dolaylı tesirleri ve ek veya tamamlayıcı faaliyetler,

— Profesyonel eğitimin ve milli kadroların gelişmesinin sürati,

— Ekonomik sektör ve coğrafi mevki,

— İhracat için ve ithâlatın yerine ikame edilmeye ayrılan üretim hacmi,

— Yeni ithal edilen sermaye hacmi.

Özel avantajlara gelince:

Cezayir Gelişme Fonu tarafından Cezayir adına, kısa vadeli banka avanslarını sinai emre muharrer senetler karşılığında elde etmeyi kolaylaştırmak üzere bir ferî garanti verilmektedir. Sinai emre muharrer senetlere ait kaideler ve şartlar kararname ile tespit edilir.(M.16,.1.).

Diğer bir garanti bazı orta ve uzun vadeli finansmanların faizlerinin Devlet Sözleşmesi yapıldığı zamandaki en yüksek meblâğı aşmayacağına dairdir. Bu garantiler, yatırılan sermayenin üretim araçlarının değerini makul bir ölçüde kapsadığı zaman verilir. Turistik teşebbüsler ise yukardaki avantajlardan ayrıca orta ve uzun vadeli kredilerde yüzde üç bir tenzilât görürler. Beş milyon Cezayir frangını aşan yatırımlar ise,

a) Belli bir coğrafi bölgede kurulma hususunda münhasır bir hakdan

b) 10 yıllık bir vergi muafiyetinden, yıllık net kârları yatırılan sermayenin yüzde on beşini aşmamak şartıyla istifade ederler.

Yukarıda zikri geçen Millî Yatırım Komisyonu aşağıdaki kişilerden kuruludur. Maliye ve Plânlama Bakanı, Başkan, Plânlama ve Ekonomik Araştırma Genel Müdürü, Hazine ve Kredi Direktörü, Dış İşleri Bakanlığının, Sanayi ve Enerji Bakanlığının, İç İşleri Bakanlığının, Turizm Bakanlığının, Ticaret Bakanlığının birer temsilcileri Cezayir Gelişme Fonu Genel Direktörü ve Cezayir Merkez Bankasının Genel Direktörü.

Bunlara gerekli olduğu zaman herhangi bir hükümet veya yarı-devlet teşkilâtı mensupları da katılabilir. Komisyonun sekreterliği Cezayir Gelişme Fonu tarafından deruhte edilmiştir.(M.27).

Yabancı firmalara müktesep hak tanındığı 29. maddede açık olarak şöyle belirtilmiştir: “Bu kanuna sonradan yapılacak tâdiller bu kanuna göre kabul edilmiş teşebbüslere daha az müsait şartlar koyamaz.”

SONUÇ:

Sosyalist memleketlerde Sermaye terakümü meselesi iç finansman tedbirleri ile çözümlenemediğinden yabancı özel sermaye celbi yoluna son yıllarda gidilmiştir ve gidilmektedir. Yabancı özel sermayeyi cezbetmek için Cezayir’de bazı özel malî avantajlar ve vergi ve resimlerden muafiyetler tanındığını gördük. Bir Devlet Hususî hukukçusu olarak müşahade ettiğimiz bir durumu da burada belirtmek isteriz. Sosyalist ülkeler dahili ticaretlerinde ve Sosyalist ülkelerle ticaretlerinde tamamen sosyalist nizam içinde kaldıkları halde Sosyalist olmayan memleketlerle yaptıkları ticarete kapitalist veya daha önce yerleşmiş kaidelere uymaktadırlar. Bu husus 1962 Londra Sempozyumunda Sosyalist Hukukçular tarafından bilhassa belirtilmiştir.

İşte yabancı özel sermayeyi hem ülkesine davet etme mecburiyetini duyan ve hem de bunun kendi iç hukuk sistemine tâbi kılmaya çalışan Sosyalist Devletler hukuki ve ekonomik birçok güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Yugoslavyadaki güçlüklerden kısaca bahsettim.

Sosyalist Ülkeler Yabancı özel sermayeye bazı avantaj tanımlarından ayrı olarak müktesep haklara riayet edeceklerini açıkça kanunlarında belirtmişlerdir. Ayrıca millileştirme ve devletleştirme hallerinde adil bir tazminatın derhal verileceği hususu da titizlikle belirtilmiştir.

Sosyalist ülkeler gelen yabancı sermayenin tek başına çalışmasına mani olmuşlar, ayrıcı sıkı tedbirlerle iyice kontrol altına almışlardır.

Yabancı özel sermayenin kâr gayesiyle geldiğini iyi bilen Sosyalist ülkeler işçisini eğitmek, tabii kaynaklarını işletmek gibi karşı avantajlar sağlama yolunu sağlam tutmak istemektedirler.

İyi kontrollü yerinde kullanılan ve bu suretle memleketin ekonomik gelişimine hizmet edebilecek yabancı özel sermayenin Sosyalist devletlerce dahi aranır olması günümüzde dikkati çekecek bir olaydır.